

Εισαγωγή

[Τ]ο 1968 δεν αποτέλεσε ούτε τέλος ούτε αφητηρία, αλλά μόνο σημαδιακό μήνυμα.¹

Η παρούσα μελέτη έχει διττό χαρακτήρα. Αφενός επιχειρεί να φέρει σε επαφή τον Έλληνα αναγνώστη με μία, εν πολλοίς, άγνωστη πτυχή της σύγχρονης κοινωνικής και πολιτικής τουρκικής ιστορίας, αυτή του φοιτητικού κινήματος, και αφετέρου να αναδείξει τις δυναμικές που δημιουργήθηκαν στο εσωτερικό της Τουρκίας, σε μια ομολογουμένως από τις σημαντικότερες περιόδους της σύγχρονης πολιτικής και κοινωνικής της ιστορίας. Επιπλέον, επιχειρεί να αναδείξει πώς αυτές οι δυναμικές επηρέασαν και διαμόρφωσαν την ιστορία του τουρκικού φοιτητικού κινήματος, από την ίδρυση της Τουρκικής Δημοκρατίας το 1923 μέχρι το πραξικόπημα του 1980, και να συγκαταλέξει την τουρκική περίπτωση στο παγκόσμιο κινηματικό κύμα της «μακράς δεκαετίας του 1960».

Η παρούσα μελέτη σταματάει το 1980, με το τρίτο πραξικόπημα στην ιστορία της Τουρκίας, μια χρονολογία ορόσημο όχι μόνο για το κίνημα των νέων, αλλά γενικότερα για την πολιτική ιστορία της Τουρκίας. Οι επιπτώσεις του πραξικοπήματος

---

1. Eric J. Hobsbawm, *Η Εποχή των Άκρων: Ο Σύντομος Εικοστός Αιώνας 1914-1991*, μτφρ. Βασίλης Καπετανγιάννης, Αθήνα, Θεμέλιο, 2004, σ. 286.

είναι εμφανείς ακόμη και σήμερα σε διάφορες εκφάνσεις της ιστορίας της χώρας. Όσον αφορά τις αντιπολιτευτικές ομάδες και τα κοινωνικά κινήματα, αυτά καταστάλθηκαν βίαια από το στρατιωτικό καθεστώς. Μάλιστα, το αριστερό ριζοσπαστικό φοιτητικό κίνημα, και γενικότερα η αριστερά, δεν κατάφερε ποτέ να ανακάμψει από το πλήγμα που δέχθηκε.

Σε αντίθεση με το πρίσμα μέσω του οποίου η Τουρκία αντιμετωπίζεται, στην Ελλάδα αλλά και αλλού, ως μία στατική οντότητα, τόσο κοινωνικά όσο και πολιτικά, η παρούσα μελέτη ευελπιστεί να φέρει στο προσκήνιο μια πιο πολύπλοκη πραγματικότητα, η οποία θα βοηθήσει το ελληνικό κοινό να κατανοήσει καλύτερα την Τουρκία και τις αντιθέσεις που παρουσιάζει η χώρα στο εσωτερικό της μεταπολεμικά. Μέσα σε αυτήν τη διαδικασία κομβικό σημείο αποτελεί το επίσημο δόγμα της Τουρκίας, ο Κεμαλισμός, ο οποίος ακόμη και σήμερα –το ίδιο παρατηρείται και όσον αφορά το Ισλάμ– αντιμετωπίζεται ως ενιαίος, αμετάβλητος στον χρόνο, ως ένα υπερβατικό δόγμα, θα λέγαμε, που διέπει την τουρκική κοινωνία χωρίς αυτό να μεταλλάσσεται στον χώρο και στον χρόνο. Έτσι, συχνά, όταν αναλύεται η Τουρκία και γίνονται αναφορές στον Κεμαλισμό, αυτός παρουσιάζεται στον ενικό, σαν να παρέμεινε αναλλοίωτος από το 1923 μέχρι τις ημέρες μας. Υπό αυτή την έννοια, η παρούσα μελέτη, μέσα από την ανάλυση του φοιτητικού κινήματος, έχει στόχο να παρουσιάσει μια διαφορετική ανάγνωση της Τουρκίας. Με άλλα λόγια, το παρόν βιβλίο επιχειρεί να παρουσιάσει τους κοινωνικούς και πολιτικούς αγώνες στην Τουρκία, οι οποίοι επιχειρήσαν, έστω και για σύντομο χρονικό διάστημα, να δημιουργήσουν μια διαφορετική πολιτική πραγματικότητα, όχι όμως αποκομμένη από τις παγκόσμιες εξελίξεις που παρουσίαζαν αργότερα τα *long 60s*, όπως έχει καθιερωθεί στην παγκόσμια βιβλιογραφία, αλλά σε άμεσο διάλογο με αυτά.

Δομή του Βιβλίου

Το βιβλίο χωρίζεται σε έξι κεφάλαια και καλύπτει τις δύο από τις τέσσερις περιόδους του φοιτητικού κινήματος, παρά τις διαφορές που ενδεχομένως ενυπάρχουν σε αυτές: 1923-1950, 1950-1980, 1980-2002 και, τέλος, 2002 μέχρι τις ημέρες μας.

Η παρούσα μελέτη ξεκινάει με μια σύντομη αλλά περιεκτική αναφορά στην οθωμανική περίοδο, δίνοντας έμφαση στην ύστερη περίοδο αυτής ώστε να αναδειχθούν οι συνέχειες και οι ασυνέχειες με τη ρεπουμπλικανική περίοδο και να αναδειχθεί η διαδικασία αναβάθμισης των φοιτητικών εξεγέρσεων ως μέρος της πολιτικής διαδικασίας.

Συνεχίζει με την πρώτη περίοδο (1923-1950), δηλαδή από την ίδρυση της Τουρκίας μέχρι την είσοδό της στον πολυκομματισμό και την άνοδο του Δημοκρατικού Κόμματος (Demokrat Parti, DP) του Αντνάν Μεντερές (Adnan Menderes), περίοδος που εξετάζεται στο δεύτερο κεφάλαιο της μελέτης. Σε αυτό το πρώτο κεφάλαιο εντοπίζονται και αναλύονται οι κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές μεταρρυθμίσεις της κεμαλικής ελίτ και το όραμά της για το νέο κράτος. Μέσα από μια σύντομη παρουσίαση του Κεμαλισμού, του επίσημου δόγματος της Τουρκίας, αναδεικνύονται τα διαφορετικά στάδια που πέρασε και η επιρροή που άσκησε στη μετέπειτα εξέλιξη του φοιτητικού κινήματος και, γενικότερα, στη διαμόρφωση μιας κεμαλικής νεολαίας, η οποία κλήθηκε να υπερασπίσει το κράτος από τους εσωτερικούς και εξωτερικούς, πραγματικούς ή μη πραγματικούς, εχθρούς. Εν ολίγοις, το κεφάλαιο ενασχολείται με το πώς κυρίως η μορφωμένη νεολαία διαμορφώθηκε ώστε να «ενσαρκώσει το νέο έθνος».

Η δεύτερη περίοδος του φοιτητικού κινήματος, δηλαδή μέχρι το 1980, όταν και ολοκληρώνεται η ανάλυση του βιβλίου, καλύπτεται από τα επόμενα κεφάλαια της μελέτης.

Από το 1950 και έπειτα, οι νέοι μετατράπηκαν στον δημόσιο λόγο ως «αντάρτες» και παρουσιάζονταν ως απειλή για

το έθνος. Από την άλλη, οι νέοι με την ενεργή ανάμειξή τους στο φοιτητικό κίνημα, το οποίο αντιμετώπιζε την κυβέρνηση Μεντερές ως «απόκλιση» της ιστορικής πορείας του τουρκικού κράτους, υπό την έννοια ότι απομακρυνόταν από τις κεμαλικές αρχές, έβλεπαν τον εαυτό τους ως εκπρόσωπο και προστάτη του «λαού» που λειτουργούσε για τη δημιουργία μιας δίκαιης κοινωνίας. Ως συνέπεια, ο φοιτητικός ακτιβισμός ωρίμασε την ίδια περίοδο με τα δυτικά φοιτητικά κινήματα νεολαίας, και οι λόγοι εντοπίζονται στις οικονομικές δυσκολίες της περιόδου και στα αυξανόμενα καταπιεστικά και αυταρχικά μέτρα της κυβέρνησης Μεντερές.

Ο φοιτητικός ακτιβισμός της περιόδου χαρακτηρίζεται από εθνικιστικές τελετές και τη λατρεία της εποχής του Ατατούρκ. Ο σκληρός τρόπος με τον οποίο αντιμετωπίστηκαν οι διαμαρτυρίες και η δυσαρέσκεια του στρατού προς την κυβέρνηση οδήγησαν τους φοιτητές να μιλούν ανοιχτά για ένα πραξικόπημα που θα διαφύλαττε τις κεμαλικές μεταρρυθμίσεις και αρχές. Έτσι, όταν ο στρατός ανέτρεψε το DP το 1960, οι φοιτητές χαιρέτισαν το πραξικόπημα ως νίκη απέναντι στην κυβερνητική καταπίεση, ενώ πρόβαλαν σειρά αιτημάτων τα οποία σχετίζονταν με τη ζωή στην πανεπιστημιούπολη, τη δυσαρέσκειά τους απέναντι στο ακαδημαϊκό προσωπικό, μέχρι και για την ποιότητα των γευμάτων στις πανεπιστημιακές λέσχες.²

Η βαρύτητα της μελέτης, εύκολα θα αντιληφθεί ο αναγνώστης, επικεντρώνεται στα επόμενα δύο κεφάλαια – λόγω της πυκνότητας των εξελίξεων εντός της Τουρκίας καθώς και παγκοσμίως. Αυτό είναι αναμενόμενο, αφού εκείνη την περίοδο σημειώνονται η πιο έντονη κινητοποίηση και η συνεχώς αυξανόμενη ριζοσπαστικοποίηση του παγκόσμιου φοιτητικού κινήματος. Το τέταρτο κεφάλαιο της παρούσας μελέτης καλύπτει την περίοδο από το πρώτο πραξικόπημα στην τουρκική

---

2. Leslie L. Roos, Jr., Noralou P. Roos και Gary R. Field, “Students and Politics in Turkey”, *Daedalus*, τ. 97, 1968, σσ. 184-203.

ιστορία, το 1960, μέχρι το 1968, παγκόσμιο ορόσημο, ενώ το πέμπτο κεφάλαιο αναλύει την περίοδο από το 1968 μέχρι το δεύτερο πραξικόπημα, το 1971, με το οποίο σημειώνεται εν πολλοίς το τέλος της τουρκικής «μακράς δεκαετίας».

Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1960, με την άνοδο της Νέας Αριστεράς στην Ευρώπη, ο φοιτητικός ακτιβισμός στην Τουρκία ξεκίνησε να συνασπίζεται με την εγχώρια αριστερά, ενώ η αποαποικιοποίηση στον «Τρίτο Κόσμο» και οι διεθνείς εξελίξεις που λάμβαναν χώρα ενέτειναν αυτήν τη διαδικασία. Η άνοδος του κεντροδεξιού Κόμματος της Δικαιοσύνης (Adalet Partisi, AP), το 1962, εδραίωσε περαιτέρω αυτή την τάση, κυρίως λόγω του ότι το AP αντιπροσώπευε τη διάχυτη αντίδραση προς το πραξικόπημα του 1960 και, επίσης, το κόμμα θεωρούσε τον εαυτό του συνεχιστή του DP. Σε συνδυασμό με τις επιπτώσεις που είχε το κυνήγι μαγισσών εναντίον της αριστεράς στις δυτικές χώρες, η κεντροδεξιά κυβέρνηση της Τουρκίας αποτέλεσε απειλή για το αναδυόμενο αριστερό φοιτητικό κίνημα. Ο πρωθυπουργός της χώρας Σουλεϊμάν Ντεμιρέλ (Süleyman Demirel) ενθάρρυνε την κινητοποίηση δεξιών και ακροδεξιών ομάδων εναντίον των αριστερών ώστε «να βοηθήσουν την εφαρμογή του νόμου και την αποτροπή της αναρχίας». Αυτή η στάση συνεχίστηκε μέχρι το 1980, όταν ο στρατός παρενέβη ξανά εκείνον τον Σεπτέμβριο εις το όνομα της εθνικής ασφάλειας.

Οι επιπτώσεις του διεθν(στι)κού φαινομένου του 1968 γίνονται αισθητές και στην Τουρκία. Μια ματιά στον τουρκικό Τύπο της εποχής αναδεικνύει αυτές τις επιπτώσεις, αφού διαδραματίζονται παράλληλα ή σχεδόν παράλληλα με άλλες χώρες. Όπως και αλλού, η περίοδος αυτή στην Τουρκία σηματοδότησε έντονη πολιτική δραστηριότητα με σειρά διαδηλώσεων, διαμαρτυριών, αντιαμερικανικών και αντιιμπεριαλιστικών εκδηλώσεων, μπουϊκοτάζ μαθημάτων και καταλήψεις πανεπιστημίων, ενώ η διάσπαση της τουρκικής αριστεράς άνοιξε τον δρόμο για τον ένοπλο αγώνα της νεολαίας, μέθοδος η οποία θα κυριαρχήσει την επόμενη δεκαετία.

Το τελευταίο κεφάλαιο λειτουργεί αντί επιλόγου και έχει ως στόχο να δείξει πώς το φοιτητικό κίνημα μεταφέρθηκε από το προσκήνιο στο παρασκήνιο και αντικαταστάθηκε από τον ένοπλο αντιφασιστικό αγώνα των νέων. Όλη η μεταπραξικοπηματική περίοδος, κυρίως από την αμνήστευση του 1974, χαρακτηρίζεται από την ένοπλη σύγκρουση ανάμεσα στη ριζοσπαστική αριστερή και δεξιά νεολαία, δημιουργώντας συνθήκες εμφύλιου πολέμου.

Η «Μακρά Δεκαετία του 1960»: Από το Παγκόσμιο στο Τοπικό

Το φοιτητικό κίνημα αποτέλεσε αδιαμφισβήτητα έναν από τους σημαντικότερους παράγοντες της σύγχρονης ιστορίας της Τουρκίας, ειδικά την περίοδο μεταξύ 1960 και 1980. Για τον λόγο αυτόν, άλλωστε, το μεγαλύτερο βάρος της μελέτης δίνεται σε αυτή την περίοδο. Η ξαφνική άνοδος του φοιτητικού κινήματος πριν από το πραξικόπημα στις 27 Μαΐου 1960, που προετοίμασε το έδαφος για τον στρατό και πυροδότησε τη μαζικοποίηση και ριζοσπαστικοποίηση άλλων τμημάτων της τουρκικής κοινωνίας στα τέλη της δεκαετίας του 1960, το προκλητικό του φλερτ με τον στρατό, που πυροδότησε την άνοδο ενός αντιδραστικού κινήματος, άλλαξαν ριζικά την πορεία της τουρκικής πολιτικής. Όσον αφορά τα γεγονότα του «σύντομου καλοκαιριού» του 1968, όμως, όπως και οι ιδέες, αξίες και μορφές δράσης, ήταν άρρηκτα συνδεδεμένα με τα χρονολογικά όρια της παγκόσμιας «μακράς δεκαετίας του 1960» και θα πρέπει να αναλυθούν μέσα σε αυτό το χρονικό ιστορικό πλαίσιο.

Η απόπειρα κατανόησης του «σύντομου καλοκαιριού» του 1968 και της λαϊκής εξέγερσης της εποχής, ωστόσο –ένας «νεωτερισμός που έκανε την εμφάνισή του στους δρόμους»³–,

3. Alan Hooper, "A Politics Adequate to the Age: the New Left and the

θα πρέπει να επικεντρωθεί στο πολιτικό κενό που εμφανίστηκε ως κοινωνική και πολιτική αναγκαιότητα. Με άλλα λόγια, η προσοχή μας πρέπει να στραφεί στη «μακρά δεκαετία του 1960», η οποία ορίζεται, γενικά, από το 1956 έως το 1977⁴, και να συνδεθεί με τις παγκόσμιες εξελίξεις.

Ένα από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της περιόδου είναι η υπέρβαση των ιδεολογικών μετώπων του Ψυχρού Πολέμου. Όχι μόνον ο «Πρώτος Κόσμος» του δυτικού καπιταλισμού, αλλά και ο «Δεύτερος Κόσμος» του κομμουνιστικού μπλοκ, και ο «Τρίτος Κόσμος» στη Λατινική Αμερική, την Αφρική, τη Μέση Ανατολή και την Ασία γκρεμίστηκαν από μεγάλες, αναπάντεχες εσωτερικές ρήξεις. Πράγματι, το 1968, ως το τελικό επεισόδιο μιας μακράς περιόδου πρωτοφανούς οικονομικής ανάπτυξης και αύξησης του πληθυσμού λόγω της μεταπολεμικής αστικοποίησης και μετανάστευσης, είδε τις διεθν(σι)κές συνδέσεις της δεκαετίας του 1960 να φτάνουν στο απόγειό τους: «Η επίθεση του Τετ, η δολοφονία του Μάρτιν Λούθερ Κινγκ και του Ρόμπερτ Κένεντι στις ΗΠΑ, ο πυροβολισμός του Γερμανού φοιτητή, ηγέτη Ρούντι Ντούτσκε (Rudi Dutschke), ο “Γαλλικός Μάγς” καθώς και το τέλος της “Ανοιξης της Πράγας” εξαιτίας της σοβιετικής εισβολής στην Τσεχοσλοβακία, όλα απεικονίζουν, ειδικά στη σκέψη των συγχρόνων, την παγκόσμια διάσταση μιας επαναστατικής αλλαγής».⁵

Πράγματι, το 1968 έχει χαρακτηριστεί από μελετητές ως «η πρώτη παγκόσμια εξέγερση»,⁶ μια «πραγματικά παγκόσμια

Long Sixties”, στο Geoff Andrews, Richard Cockett, Alan Hooper και Michael Williams (επιμ.), *New Left, New Right and Beyond: Taking the Sixties Seriously*, Μπάινινγκστοουκ, Palgrave, 1999, σ. 12.

4. Martin Klimke και Joachim Scharloth (επιμ.), *1968: in Europe A History of Protest and Activism, 1956-1977*, Μπάινινγκστοουκ, Palgrave, 2008.

5. Martin Klimke, “1960s”, στο Akira Iriye και Pierre-Yves Saunier (επιμ.), *The Palgrave Dictionary of Transnational History*, Μπάινινγκστοουκ, Palgrave, 2009, σσ. 2-3.

6. Martin Klimke και Mary Nolan, “Introduction: The Globalization of the Sixties”, στο Chen Jian, Martin Klimke, Masha Kirasirova, Mary Nolan, Marilyn Young και Joanna Wa (επιμ.), *The Routledge Handbook of the*

στιγμή», της οποίας η σημαντικότερη κληρονομιά ήταν να αναδείξει τις δυνατότητες ενός διαφορετικού τρόπου οργάνωσης της κοινωνικής σφαίρας.⁷ Εκείνη τη χρονιά και κατά τη διάρκεια της «μακράς δεκαετίας του 1960» έκαναν την εμφάνισή τους στον κόσμο διαμαρτυρίες φοιτητών, απεργίες εργαζομένων, γυναικών, αλλά και νέες ιδεολογίες και αντι-κουλτούρες.

Ο ορισμός της δεκαετίας του 1960 δεν είναι απλώς θέμα τοποθέτησης των γεγονότων που εξελίσσονται σε αυστηρά ιστορικά χρονικά πλαίσια, αλλά ο καθορισμός της διάρκειας αυτής της περιόδου. Όπως το 1956 δεν αποτελεί απλώς μια χρονιά αλλά συνδυασμό γεγονότων, μια «συγκυρία», οριοθετημένη, από τη μια, από την καταστολή της Ουγγρικής Επανάστασης από τα σοβιετικά τανκ και, από την άλλη, από τη βρετανική και γαλλική εισβολή στο Κανάλι του Σουέζ,⁸ έτσι και η «μακρά δεκαετία του 1960» δεν μπορεί να κατανοηθεί αν την περιορίσουμε σε στενά χρονολογικά όρια. Αντιθέτως, θα πρέπει να ιδωθεί ως μια περίοδος η οποία ήταν γενεαλογικής εμβέλειας,⁹ ξεκινώντας από το 1956 και καταλήγοντας σε μια σειρά γεγονότων που έλαβαν τέλος το 1978, όπως η απαγωγή και δολοφονία του Ιταλού πρωθυπουργού Άλντο Μόρο (Aldo Moro) από τις Ερυθρές Ταξιαρχίες. Από το σημείο αυτό κι έπειτα, η «επαναστατική βία» έχασε τη νομιμότητά της.

Μια περιοδολόγηση τέτοιου τύπου μάς βοηθάει να συλλάβου-

Global Sixties: Between Protest and Nation-Building, Λονδίνο και Νέα Υόρκη, Routledge, 2018, σ. 1.

7. Gerd-Rainer Horn, "1968: A Social Movement *Sui Generis*", στο Stefan Berger και Holger Nehring (επιμ.), *The History of Social Movements in Global Perspective: A Survey*, Μπάσινγκτοουκ, Palgrave, 2017, σσ. 515-541.

8. Stuart Hall, "Life and Times of the First New Left", *New Left Review*, 61, Ιανουάριος-Φεβρουάριος 2010, σ. 177.

9. Anna von der Goltz (επιμ.), "Talkin' 'bout My Generation': *Conflicts of Generation Building and Europe's '1968'*", Γκέτιγκεν, Wallstein Verlag, 2011, και Ronald Fraser (επιμ.), *1968: A Student Generation in Revolt*, Νέα Υόρκη, Pantheon, 1988.

με το περιεχόμενο της δεκαετίας του 1960, πλαισιώνοντάς την και τοποθετώντας τη σε μια χρονική περίοδο η οποία ήταν τόσο ιδιαίτερη όσο και παράδοξη. Με αυτόν τον τρόπο είμαστε σε θέση να τονίζουμε όχι μόνο τον τρόπο με τον οποίο η «μακρά δεκαετία» συγκέντρωσε τις προκλήσεις της σύγχρονης εποχής, αλλά και πώς αυτές, τελικά, αμφισβητήθηκαν και τιθασεύτηκαν. Με άλλα λόγια, θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι το 1968 αντιπροσωπεύει μια μεταφορά που χρησιμοποιείται για να συλλάβει την ευρύτερη ιστορία του παγκόσμιου κινηματικού ακτιβισμού, μέσω της οποίας προέκυψαν νέα κινήματα, με το φοιτητικό να αποτελεί το πιο δυναμικό, ισχυρό και γρήγορα ριζοσπαστικοποιημένο. Η σημασία των νεανικών εξεγέρσεων της δεκαετίας του 1960 αναδεικνύει την επιρροή της περιόδου στον κόσμο. Ανεξαρτήτως του κοινωνικού, οικονομικού και πολιτισμικού υπόβαθρου, μεγάλος αριθμός φοιτητών συγκεντρώθηκε και διαμαρτυρήθηκε εναντίον των κρατικών πολιτικών παγκοσμίως, με αποτέλεσμα η πολιτική διαδικασία να έχει χαραχθεί στη συλλογική μνήμη του κόσμου.¹⁰

Η έκρηξη των φοιτητικών διαδηλώσεων και εξεγέρσεων το 1968 είναι γνωστό πως πυροδοτήθηκε από τα αιτήματα που στρέφονταν προς το εκπαιδευτικό σύστημα. Σύντομα, όμως, αυτά συνδέθηκαν και εξελίχθηκαν σε κάτι πιο ουσιαστικές, αμφισβητώντας τους συνεχιζόμενους πολέμους –ειδικά την επέμβαση των ΗΠΑ στο Βιετνάμ– αλλά και τον καπιταλισμό ως τη νέα τάξη πραγμάτων. Επαναστατικά συνθήματα ακούγονταν παντού, γκράφιτι έκαναν την εμφάνισή τους σε τοίχους και φυλλάδια μοιράζονταν στους δρόμους και τα πανεπιστήμια στις ΗΠΑ, τη Γαλλία, την Ιαπωνία, το Μεξικό και την Τουρκία. Οι λεγόμενοι *68άρηδες* αμφισβήτησαν το *status quo* της δικής τους κοινωνίας και εξέφρασαν αιτήματα για την ελευθερία, ενώ η παλιά παραδοσιακή αριστερά, η οποία στηριζόταν στη βάση της κομματικής γραφειοκρατίας, δεν απέφυγε τις προ-

---

10. Dough McAdam, John D. McArthur και Mayer N. Zald, "Social Movements", στο Neil Smelser (επιμ.), *Handbook of Sociology*, Νέα Υόρκη, Sage, 1988, σ. 695.

κλήσεις αυτών των νέων ακτιβιστών, αφού αδυνατούσε, σε μεγάλο βαθμό, να συλλάβει το κλίμα της εποχής.¹¹

Συνοπτικά, ακολουθώντας την περίπτωση της Λατινικής Αμερικής, όπως υποστήριξε ο Έρικ Ζόλοβ (Eric Zolov), τηρουμένων των αναλογιών και με τον φόβο της γενίκευσης, τα ακόλουθα στοιχεία περιλαμβάνουν το παγκόσμιο πλαίσιο: α) ο εκτεταμένος αντίκτυπος του Ψυχρού Πολέμου ως ιδεολογικού έργου, στο οποίο η Ουάσιγκτον και η Μόσχα εγκλωβίστηκαν σε μια διαμάχη για την έννοια του ευρωπαϊκού εκσυγχρονισμού και έτσι προσπάθησαν να αλλάξουν τον κόσμο, για να αποδείξουν την καθολική εφαρμογή των αντίστοιχων ιδεολογιών· β) οι περίπλοκες ιστορικές διαδρομές και τα λάθη στην πολιτική αριστερά, «παλαιά» εναντίον «νέας» αριστεράς· γ) η αποαποικιοποίηση, η «εθνική απελευθέρωση», η οποία έδωσε ώθηση στη ρητορική δύναμη του «Τρίτου Κόσμου» ως μιας νέας μετααποικιακής δύναμης· δ) η αμφιλεγόμενη σχέση μεταξύ πολιτικής και (αντι)κουλτούρας σε παγκόσμια κλίμακα, στη μουσική, την τέχνη, τον κινηματογράφο κ.λπ.· ε) η σημασία της θεολογικής απελευθέρωσης και της διαφοροποίησης των θρησκευτικών πρακτικών· στ) η μεγαλύτερη εστίαση στα άλλα μέρη του πολιτικού φάσματος και στους παράγοντές του, περιλαμβανομένων εκείνων της δεξιάς.¹²

Η Τουρκία δεν αποτελεί εξαίρεση, αφού όλα τα προαναφερθέντα χαρακτηριστικά εντοπίζονται και εκεί, και αντικατοπτρίζουν το αποκορύφωμα μιας μακράς περιόδου κρίσεων και αναταραχών που οδήγησαν στη σταδιακή ριζοσπαστικοποίηση διαφορετικών τμημάτων της κοινωνίας.¹³

Φυσικά, μια τέτοια περιοδολόγηση λειτουργεί ως ένα ευρύ πλαίσιο ένταξης των γεγονότων που αναφέραμε. Η κάθε χώρα

11. Giovanni Arrighi, Terence K. Hopkins και Immanuel Wallerstein, *Antisystemic Movements*, Λονδίνο, Verso, 1989, σ. 103.

12. Eric Zolov, "Introduction: Latin America in the Global Sixties", *The Americas*, τ. 70, τχ. 3, 2014, σσ. 355-359.

13. Gökhan Atılğan, "68'in Kapıları", στο Mete Kaan Kaynar (επιμ.), *Türkiye'nin 1960'lı Yılları*, Κωνσταντινούπολη, İletişim, 2017, σσ. 521-662.

ακολούθησε τη δική της ιστορική εξέλιξη, με τα χρονολογικά όρια να διαφέρουν ανά περίπτωση. Η τουρκική περίπτωση, όπως άλλού, εκτείνεται πέραν του 1968,¹⁴ αφού η περίοδος δεν αποτελεί ένα «κλειστό επεισόδιο». Όπως, σωστά, επισήμανε πρόσφατα η Μπέρνα Πέκεσεν (Berna Pekesen): «Το να εντοπίσεις την αρχή μιας εποχής είναι ευκολότερο από το να ορίσεις πότε τελειώνει αυτή. Αυτό γίνεται ακόμη δυσκολότερο όταν ενασχολούμαστε με πολιτισμικά, κοινωνικά, οικονομικά και άλλα φαινόμενα εν εξελίξει, όπου οι τάσεις εξέλιξης και ανάπτυξης μπορεί να είναι δυσκολότερο να εντοπιστούν, να απομονωθούν και να ταυτιστούν ως επαναλαμβανόμενα συνακόλουθα μοτίβα».¹⁵

Έτσι, η Τουρκία έγινε μέρος αυτού του παγκόσμιου κύματος ριζοσπαστικοποίησης, το οποίο εκτεινόταν σε όλες τις χώρες που θεωρήθηκαν συστατικά μέρη της «τρι-ηπειρωτικής» ενότητας (Ασία, Αφρική και Λατινική Αμερική).¹⁶ Ωστόσο, αν και η τουρκική περίπτωση παρουσιάζει σημαντικές ομοιότητες (επιρροή του «Τρίτου Κόσμου», του αντιαμερικανισμού, του αντιιμπεριαλισμού κ.λπ.), παρουσιάζει και διαφορές, οι οποίες θα πρέπει να αναλυθούν μέσα από ένα συγκριτικό πλαίσιο που θα προσφερθεί από παρόμοιες μελέτες.

---

14. Για τις πιο πρόσφατες μελέτες που ασχολούνται με το θέμα, βλ. Berna Pekesen (επιμ.), *Turkey in Turmoil: Social Change and Political Radicalization during the 1960s*, Όλντενμπουργκ, De Gruyter, 2020· Emin Alper, *Jakobenlerden Devrimcilere Türkiye’de Öğrenci Hareketlerinin Dinamikleri (1960-1971)*, Κωνσταντινούπολη, Tarih Vakfı Yayınları, 2019· Ömer Turan (επιμ.), *1968: İsyân, Devrim, Özgürlük*, Κωνσταντινούπολη, Tarih Vakfı Yayınları, 2019, και το διπλό ειδικό τεύχος Nikos Christofis (επιμ.), “From the Global to the Local: Turkey in the Long 60s”, *Turkish Historical Review*, τ. 12, 2021 (υπό δημοσίευση).

15. Berna Pekesen, “Introduction”, στο Berna Pekesen (επιμ.), *Turkey in Turmoil*, σ. 2.

16. Βλ. τη συζήτηση στο Arif Dirlik, “Spectres of the Third World: Global Modernity and the End of the Three Worlds”, *Third World Quarterly*, τ. 25, τχ. 1, 2004, σσ. 131-148, και στο πρόσφατο Hamit Bozarslan, Gilles Bataillon και Christophe Jaffrelot, *Revolutionary Passions: Latin America, Middle East and India*, Λονδίνο και Νέα Υόρκη, Routledge, 2018.